

EL PROCÉS DE CREACIÓ DE TOPÒNIMS. METONÍMIES EN LA TOPONÍMIA RURAL I URBANA DE BOLULLA

MARIA ISABEL GUARDIOLA I SAVALL

1. *Introducció*

Resulta interessant comprovar quantes coses hi ha al paisatge que les persones contemplem i que poden esdevenir topònims. Però no ho seran totes finalment. Per què i com arriben a ser-ho? A través de quins mecanismes?

L'interés per la toponímia s'ha centrat tradicionalment en l'etimologia de les diferents designacions. Ara com ara es considera que l'estudi dels topònims ha d'anar més enllà d'aquest punt de vista. La raó del canvi de perspectiva rau en el fet que s'ha vist en el topònim un element del qual ens aprofitem els humans per tal de fer nostra una realitat espacial contínua que se'ns presenta inabastable i difícil de mesurar. El fet de segmentar aquest contínuum i de posar nom a certs punts que singularitzen aquest espai vindria a ser la manera més eficaç amb què les persones provem de resoldre el problema descrit. Per tal de fer-ho, ens valem d'allò que tenim a l'abast: el llenguatge, la llengua i la cultura pròpia. Cadascun d'aquests suposa una manera de fer diferent, en funció dels coneixements enciclopèdics i de les experiències personals compartides per la societat en què ens movem. Aquest bagatge cultural, comú als individus d'una determinada col·lectivitat, motiva la focalització de la mirada cap a un punt o cap a un altre. Per aquest motiu, mentre que alguns d'aquests elements no són importants per a uns, i resten, per tant, inominats, per a altres sí que ho són i consegüentment cobren entitat a través de la designació toponímica.

Aquest mateix procés és el que produeix els canvis de nom de lloc, afavorits per un afany comunicatiu i de recerca d'eficàcia màxima. Depenen, això sí, dels interessos concrets de cada cultura en el moment de creació o de transformació del

topònim. Així, en estudiar els topònims assistim a la contemplació de tot un seguit de material fonamentat en un sistema de valors i de creences, en una economia determinada, en una organització civil i política pròpia, en una tradició històrica i cultural peculiar, etc. que ens diuen molt del tarannà del poble que els ha creat. En definitiva, ens indiquen com són les persones que els hem fet existir i quins són els nostres trets diferencials que els fem ser conforme són. A més a més, els topònims ens diuen molt de la manera de veure el món que tenim. Els noms de lloc i les persones estem íntimament vinculats, de manera que som nosaltres els que els determinem en última instància, per les necessitats de moure'ns i de delimitar la natura i l'espai on atzarosament ens ha tocat viure i adaptar-nos-hi.

Pot ser que una de les formes més curioses i més esteses de creació toponímica siga la designació de noms de lloc a partir de les relacions de semblança i de parentiu o de continuïtat que s'estableixen entre allò nou i allò que és conegut. Ens referim a la metàfora i a la metonímia, respectivament, dos dels processos de creació lèxica més importants en qualsevol llengua.

LAKOFF & JOHNSON (1995) ja remarcaven el paper d'aquests dos aspectes pel que fa al llenguatge corrent. El títol original de l'obra, *Metaphors We Live By*, ho destacava a primer colp d'ull. I és que aquesta quotidianitat també està present en els noms de lloc, ja que formen part de la vida de les persones en tant que són una traslació de la realitat viscuda a aquella que es percep per tal d'apropiar-nos-la.

La metàfora consisteix en la comparació de dues realitats que s'assemblen, de manera que un element X serveix per a designar-ne un altre, Y. La metonímia, per la seua banda, es basa en relacions del tipus la part i el tot, la causa i l'efecte, el contingent i el contingut, de forma que un element Y és designat a partir d'algun tipus de relació o associació que s'estableix amb un de X.

El treball que presentem ací consisteix en una mostra d'alguns topònims del terme de Bolulla (Marina Baixa) que s'han creat a partir de la focalització d'algun element que els caracteritzava mitjançant la relació contingent i contingut, principalment. Després de fer una anàlisi dels processos de creació de tots els topònims locals, hem pogut comprovar que la metonímia n'ha estat el mètode principal de generació. No obstant, només presentem una mostra d'aquells que s'han originat a partir d'algunes metonímies¹ i que hem trobat tant en la toponímia rural i com en la urbana del poble. Concretament hem inclòs totes les que fan referència a la fauna, a la flora, al tipus de conreu, a l'activitat que s'hi realitzava, a una construcció o un edifici que singularitza el lloc o algun objecte, i finalment els hagi-topònims. Per qüestions d'espai, deixem fora les metàfores i altres metonímies com ara les descriptives del terreny o relacionades amb l'oronímia o les que indiquen el propietari².

Volem destacar l'interés dels reculls d'aquest tipus, ja que com veurem al llarg de l'exposició, ens aporten informació de realitats i formes de vida passades que poden ajudar-nos a interpretar adequadament els topònims que hom pot analitzar. A més a més, ens ofereixen dades lingüístiques interessants no només pel que fa a l'estudi del lèxic sinó també quant a la fonètica i a la morfologia dins del

¹ No diferenciem entre metonímia i sinècdoque.

² Aquest darrer punt l'hem tractat en la comunicació *Els malnoms de Bolulla (Marina Baixa)* presentada al XXIV Col·loqui de la Societat d'Onomàstica celebrat a Eivissa per l'octubre de 1998.

camp de la dialectologia. Tot açò ha estat possible gràcies a l'efecte fossilitzador de la toponímia. Però els topònims no estan lliures de transformacions, sinó que poden variar en funció dels canvis que es puguen produir en el lloc que designen i també depenen dels interessos d'aquells que els han inventats, com veurem en algun exemple que proposem a continuació.

2. Metonímies

2.1. Per la fauna salvatge

En el terme considerat hi ha una sèrie de topònims que fan referència als animals que hi havia i que, consegüentment, han caracteritzat la zona. Alguns dels animals que han propiciat la creació d'aquests topònims ja no els trobem ara. La majoria d'aquests són animals salvatges que han donat denominacions fonamentades en llegendes i històries³.

· En primer lloc, trobem els que fan referència al llop, animal que per ser tan temut, ha donat nom a molts topònims arreu del domini lingüístic català. Pel que fa al terme boluller, hi ha el *racó de la Lloba*, el *barranc dels Llops*, el *recingle del Llop* i el *passet del Recingle del Llop*. Es poden explicar pel terreny accidentat on es troben, que podria haver estat una zona propícia per a la reproducció d'aquest animal. Amb tot, ara ja no n'hi ha per aquestes contrades.

· Sí que n'hi ha, però, de gats salvats. L'abundància d'aquest felí ha donat lloc a la *cova del Gat Salvat*. Encara es pot sentir la llegenda que un tenia el cau en aquesta cova.

· La *Rabosa* és una partida rural de Bolulla. Els termes boluller i callosí fiten a l'est amb aquesta partida i per aquest motiu trobem l'homònima callosina⁴. La presència d'aquest animal és considerable a la zona. A més, la configuració geogràfica d'aquest topònim n'és favorable a l'existència.

· El *Javalí*⁵ és un bancal de l'*Algoleja*. El porc senglar és molt temut a la zona perquè fa malbé els conreus i els marges dels bancals.

· Amb el nom de la *cova de la Mona* s'anomena també la *cova del Rondant*.

· Hem de suposar que el *cantalaret de Guatla* es diu així perquè hi ha sovint aquests pardalets⁶.

· La *senda del Conill* és un camí +situat al *Planet*.

· Finalment, hi ha la *font de la Panderola*. No sabem per què rep aquest nom, podria ser perquè la humitat de les fonts atrau aquests insectes i ací n'hi havia⁷.

³ Hi ha també una *Foieta de Sardina* que rep aquest nom pel malnom del propietari i que, per tant, no ha estat incorporat al llistat.

⁴ Les denominacions comunes dels topònims limítrofes entre ambdós termes són bastant habituals. Veg. GUARDIOLA I SAVALL (1998) per a més dades.

⁵ Aquest mamífer salvatge es coneix en el parlar local amb el castellanisme *javalí* i també *porc javalí* i *porc*.

⁶ Aquest mot està reculant en el català general a favor del barbarisme *codorniu*.

⁷ El mot *panderola* està retrocedint a la zona. El substitut és el castellà *cucaratxa*. Fins i tot trobem aquest barbarisme una cançó popular de Pasqua que ens han cantat: Cucaraxeta / ix del niu, / que el nostre Senyor / ja està viu. / Cucaraxeta / ix del forat, / que el nostre Senyor / ja ha ressuscitat.

2. 2. Per la flora silvestre

Com ocorre amb la fauna, la flora tradicional de la zona ha quedat també fossilitzada en la toponímia. Aquesta no solament fixa mots, sinó que també dóna compte de l'existència de determinades espècies de plantes en el lloc en qüestió, i que ara no té raó de ser en moltes ocasions. Trobem noms d'arbusts i d'arbres. Alguns, sobretot els arbusts, ja no són coneguts a la zona o han desaparegut del lloc.

- El *Coscollar* —nom d'un paratge— i el *Pinar* —una partida rural— porten el sufix col·lectiu *-ar* que indica que aquests llocs eren poblats de coscoll —arbust de fulles menudes i espinoses, el fruit del qual s'assembla als aglans, i que es reproduïx en àmbits secs⁸— i de pins, respectivament. El primer ja no té molts coscolls, mentre que l'altre sí que té pins.

- La *Matollada* —un paratge— presenta un altre sufix col·lectiu, *-ada*, que fa referència novament a quantitat d'una cosa, en aquest cas de matoll o de mata. Malgrat tot, els nostres informants no han sabut dir-nos quina planta és el *matoll*. Únicament l'han relacionada amb un altre arbust anomenat a la comarca *mata*, que també ha originat un topònim, com veurem més avall. De fet, COLOMINA (1991: 236) recull la veu *matoll* a Callosa i a Benimantell com a sinònim de *mata*⁹. En aquestes dues localitats i a Polop *matollada* encara és viu i fa al·lusió a 'mata gran amb molts guaixos'.

- La *mata*, que és també una gran quantitat d'arbusts d'una mateixa espècie (*DCVB*, sv. *mata* i *DCor*, sv. *mata*), ha donat lloc a un altre topònim: el *fondo de la Mata*. MOREU-REY (1982: 66) apunta la possibilitat que *mata* siga un apel·latiu: "*Mata* (...) és un indret reduït, i ben delimitat, poblat d'arbres, o d'arbusts d'una mateixa espècie. L'apel·latiu té uns altres sentits, però el citat aquí sembla aplicar-se més fàcilment als noms de lloc que el porten. Era usat correntment com a sinònim de «bosc» a la primera Edat Mitjana". La hipòtesi del bosc seria massa agosarada en el nostre cas. L'altra sembla més atractiva, atès que el lloc on es troba, un fondo, està ben delimitat.

- Trobem també la *Palera*, nom d'un carrer del poble. *Palera* és l'arbre que fa les figues de pala. A la zona n'hi havia bastants i són molt apreciades encara.

- La zona dels *Olmets* [ol'pets] porta aquest nom perquè n'hi havia oms, i ara xops, fet que no ha ocasionat el canvi de denominació. COLOMINA (1991: 252-253) suggereix en l'anàlisi del mot *om* que l'*or* que hi ha en la *penya de l'Or* pot tractar-se d'un *orp*, variant procedent de la desnasalització d'*orm* i *olm*. Aquesta possibilitat està recolzada en el fet que a Callosa coneixen aquest topònim com al *tossal de l'Orb*, segons el mapa d'aquest terme. Però açò no és així segons els callosins enquestats. El fet que hi haja un altre topònim que no presente la dissimilació de la líquida, ens fa pensar que aquest *or* pot ser un *orb* 'cec'- o simplement *or*- 'metall preciós'. El cas que hom crega que hi ha un tresor ocult i que es diga que algunes parts lluen quan els pega el sol, poden ser històries que, o bé confirmen la teoria de l'*or*, o bé esdevenen explicacions d'una possible transparentització d'un mot obscur anterior.

⁸ Per a més informació sobre aquesta planta, veg. BELTRAN (1995: 87).

⁹ COLOMINA (1991: 236) i BELTRAN (1995: 93) diuen que la *mata* és el llentiscle en el parlar local i en els de de la comarca.

· El *racó del Bosc* pot fer referència a uns boscs hipotètics que hi havia a la zona. No és rar que siga així i que ara ja no en queden vestigis, ja que un ofici tradicional a Bolulla ha estat fer carbó vegetal¹⁰, cosa que acabà amb totes les carrasques de la zona i, fins i tot, de les rodalies. Amb tot, la localització i l'existència d'aquest topònim no està del tot clara, ja que a la documentació escrita consultada apareix però escrit *Bosch* o *Boch*. No hem de descartar tampoc la possibilitat que es tractés d'un cognom o d'un malnom.

· Hi ha una partida que rep el nom de l'*Ullastre*, i hem de suposar que l'abundància d'aquests a la zona donà nom al lloc. Un ullastre és una 'olivera borda' i és corrent trobar-ne a les zones ermes no conreades.

· El *Matapoll* és una partida i una muntanya. A més, el matapoll és una planta que s'usava per a curar el refredat a les cabres. La forma com s'utilitzava és la següent: se'n trenca un bastó prou gros i se'n fa saltar la pell. Aquesta pell es passa nou vegades per la boca de l'animal i després es nuga al coll. Pocs dies després la cabra ja s'ha recuperat. ALEMANY (ed.) (1988: 282) ens informa d'una utilitat totalment diferent a aquesta: "Matapoll.- En castellà *zorvisco*. S'emplea per a envenenar l'aigua del tall d'un riu per a PESCAR"¹¹.

2.3. Pel tipus de conreu

Alguns noms de partides també ens revelen quin era el tipus de conreu tradicional que hi havia a la zona. Així podem veure destacats els conreus basats en el secà, com ara, l'olivera, l'ametler, la garrofa, i d'altres. A hores d'ara, tot açò ja ha canviat o està en procés de substitució. Encara resta, però, el testimoni toponímic d'una realitat passada. Resulta curiós comprovar que el canvi de conreu no ha modificat el nom d'aquests indrets en quasibé tots els casos.

· La figuera era un arbre molt comú. Aquest fet ens ha deixat petges en les partides següents: el *Figueral*, el *Figueralet* i la *Foia de les Figueres*. Els dos primers porten el sufix col·lectiu *-al*¹² *-camp* o *lloc plantat de'*. El segon, a més a més, porta un sufix diminutiu per a diferenciar-lo del primer. Aquest mateix sufix el trobem també en l'*Ametleral*, que ve a indicar-nos que era un camp plantat d'ametlers. Ara, com els altres, ja no ho és.

· La vinya ha estat també un conreu propi de la zona. Es feia vi i també pansa¹³ fins fa uns trenta anys. Les partides de la *Vinya*, el *Mallol* —'vinya jove'—, situat damunt de l'anterior, i el *bancal de la Vinya* en són testimonis.

· La producció d'oli s'ha fet notar en el topònim la *Foieta de les Oliveres* [la fo'eta lez oli'veres]. Les transformacions agràries han afectat el nom d'aquesta partida, ja que

¹⁰ El carbó de Bolulla tenia molta fama a la comarca. SANCHIS GUARNER (1982: 77) recull a Calp la cosa següent: "En Tàrbena, sobrassades; / en Benidorm, peixcaters; / el cordellet, en Altea; / en Bollulla, carboners". Gabriel MIRÓ també en parla a *Años y leguas* (1970: 102), llibre on el viatger plasma les impressions que té de la comarca.

¹¹ Per a més informació d'aquesta planta, veg. BELTRAN (1995: 93).

¹² COLOMINA (1991: 38) explica que és una variant del sufix *-ar*: "si el radical té *-r* tenim *-al*, si té *-l* tenim *-ar*; si el radical no té ni *-r* ni *-l* tenim *-ar*", com ocorre amb *pinar* i *coscollar*, que hem vist més amunt, o *ametleral*.

¹³ Veg. *Sequer* a 2. 4. 1.

en el moment que han deixat de ser les oliveres l'explotació d'aquesta zona, el complement de les *Oliveres* ha desaparegut i es coneix el tros com la *Foieta* [la fo'eta].

- L'existència d'una subpartida anomenada *Foia dels Garrofers* mostra que el conreu de la garrofa també ha estat important.

- L'entrada principal del poble rep el nom de la *costera de les Moreres* perquè hi havia moreres a la banda esquerra. Els més vells contenen que abans hi havia telers que treballaven la seda —i també altres teixits—, produïda pels cucs de seda de les moreres de la vora del riu.

- A diferència del poble veí de Tàrbena, les pomes, les cireres i els perellons no han estat significatius en l'economia agrària bolullera. Amb tot, sempre hi ha hagut alguna persona que ha plantat algun d'aquests arbres fruiters. Així ens ho demostra l'existència de la *bassa de les Pomeretes*, anomenada d'aquesta manera perquè hi havia una pomera al damunt, i el *racó de les Pomeretes*, perquè hi havia pomeres.

- Segons ens expliquen, la *Foia del "Tabaco"* i la *cova del "Tabaco"* deuen el nom a l'existència d'un arbre (!) de "tabaco". MOREU-REY (1982: 89) apunta, pel que fa a un topònim homònim de Camarasa, una altra explicació que ens sembla més probable en el nostre cas: "la consistència i el color de la terra polsosa".

2.4. Per l'activitat que s'hi realitzava

En aquest punt veurem com el tipus d'activitat que es realitzava en alguns llocs, com ara, activitats agràries, ramaderes i econòmiques, en fonamentà la denominació.

2.4.1. Agrària

L'activitat agrària ha estat la principal font d'ingressos del poble. Per aquest motiu són pocs els topònims que s'hi basen, ja que no ha estat una cosa especialment singular amb què focalitzar-los. Malgrat aquest fet, sí que n'hi ha alguns que detallem tot seguit, a més dels que hem considerat en el punt 2. 3.

- L'*Horta de Moragues* pot fer referència al propietari¹⁴ o bé a l'activitat que s'hi realitzava: moragues, encara que d'aquestes se'n podien fer per tots els llocs.

- L'*Era de Sant Josep* o l'*Era*¹⁵ i l'*Era del "tio" Llorenç de Marcel·lina* —o ara l'*Era d'Irene*— fan al·lusió a l'activitat que s'hi duia a terme: es batia el blat.

- El *Secanet* pot fer referència a un lloc on se secava alguna cosa, per exemple, la pansa o les figues, o també pot descriure el tipus de sòl. No hi ha restes, però, de cap riurau. A més a més, aquest és el terme que s'emptra per a designar el lloc on es realitza aquesta activitat és *sequer* o *sequeret*. A més a més, no pensem que pugui fer al·lusió al tipus de terreny ni tampoc al conreu, ja que és de regadiu tradicional.

- Cal destacar en aquest punt els nombrosos *Sequer* o *Sequeret* que hi ha al terme. Un *sequer* era el lloc destinat a secar la pansa col·locada damunt dels canyissos. Solia situar-se davant del riurau, encara que n'hi ha molts que no ocupen aquesta posició perquè no hi havia riurau.

¹⁴ *Moragues* fou un cognom i ara es manté viu com a malnom.

¹⁵ Hem de suposar que es diu sense cap apel·latiu perquè ara és propietat del poble, a diferència de l'altra.